

Zadośćuczynienie dla osoby poszkodowanej z tytułu zaburzenia bądź zerwania więzi rodzinnej w zakresie relacji rodzic-dziecko na podstawie art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c.

MAGDALENA CHRZANOWSKA*

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przybliżenie problematyki zasadności roszczeń o zadośćuczynienie z art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c., związanych z relacjami dziecko-rodzic, za śmierć bądź trwałą i ciężką uszczerbek na zdrowiu. Opracowanie przedstawia próbę przybliżenia instytucji zadośćuczynienia i pojęcia krzywdy w związku z naruszeniem dóbr osobistych dziecka i rodzica, które wynikają z szeroko pojętych więzi rodzinnych. Ponadto wskazuje i omawia przesłanki brane pod uwagę przy dochodzeniu roszczeń z tego tytułu.

Słowa kluczowe: zadośćuczynienie, dobra osobiste, więzi rodzinne.

Temat zadośćuczynienia dla osoby poszkodowanej z tytułu zaburzenia bądź zerwania więzi rodzinnej był w ostatnich latach przedmiotem ożywionych dyskusji prowadzonych na gruncie prawa polskiego. Po wejściu w życie, 3 sierpnia 2008 r., normy prawnej z art. 446 § 4 k.c.¹, który stanowi, że sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, rozgorzała debata doktrynalna i orzecznicza na temat

* Mgr Magdalena Chrzanowska, absolwentka WPiA Uniwersytetu Gdańskiego, doktorantka nauk prawnych Uczelni Łazarzkiego w Warszawie, prawnik w Kancelarii Radcy Prawnego Tomasz Raczyński i w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Sopocie, stały mediator sądowy przy Sądzie Okręgowym w Gdańsku.

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1025, ze zm.; dalej: k.c. lub kodeks cywilny).

możliwości dochodzenia zadośćuczynienia za krzywdy związane ze śmiercią osób najbliższych przed tą datą. Rozważania zaczęto od próby odpowiedzi na pytanie, czy zgodnie z art. 448 k.c. w związku z art. 24 § 1 k.c. osobie najbliższej należy się zadośćuczynienie w związku ze śmiercią osoby poszkodowanej. Następnie podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy roszczenie to przysługuje również z tytułu ciężkiego lub trwałego uszkodzenia ciała. Niewątpliwie powyższa problematyka jest godna zainteresowania i dogłębnego przeanalizowania. Ustawodawca w wyżej wymienionych przepisach nie wskazał jakie konkretne czynniki warunkują zerwanie bądź zaburzenie więzi rodzinnej oraz wpływają na aprobatę powyższych roszczeń tak, by mogły one być uznane za naruszenie dobra osobistego, a tym samym stanowić o zasadności przyznania stosownej kompensaty pieniężnej.

Zgodnie z art. 448 k.c., wprowadzonym ustawą z dnia 23 sierpnia 1996 r.², w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Artykuł 24 § 1 k.c. stanowi natomiast, że „ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne [...] może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny”. Mając powyższe na względzie, należy zauważyć, że art. 24 § 1 i art. 448 k.c. są ze sobą ściśle powiązane. W związku z tym, roszczenie o zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wywodzić mogą najbliżsi członkowie rodziny zmarłego, również wtedy, gdy śmierć nastąpiła na skutek deliktu mającego miejsce przed 3 sierpnia 2008 r.³, jak również najbliżsi członkowie rodziny poszkodowanego, który doznał ciężkiego, trwałego uszczerbku na zdrowiu⁴. Ustawa wskazuje jedynie ogólnikowo przesłanki, którymi winien kierować się sąd przy uwzględnieniu roszczenia.

Kodeks cywilny nie zawiera definicji zadośćuczynienia, krzywdy, nie podaje wskazówek mających wpływ na ustalanie zadośćuczynienia w wysokości stanowiącej odpowiednią kompensatę szkody związanej ze śmiercią osoby najbliższej, zaburzeniem czy też zerwaniem z nią więzi rodzinnej. Nie zawiera również definicji

² Ustawa z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny (Dz. U. z 1996 r. Nr 114, poz. 542, art. 1).

³ Uchwała SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, Lex nr 604152.

⁴ Uchwały SN z 27.03.2018 r.: III CZP 60/17, OSCN 2018/09/83; III CZP 36/17, OSCN 2018/11/103; III CZP 69/17, OSNC2018/4/104.

osoby najbliższej. Podejmując próbę wyjaśnienia tych pojęć, posłużę się określeniami utrwalonymi w doktrynie oraz judykaturze.

Jedną z form naprawienia szkody niemajątkowej, wyrządzonej czynem niedozwolonym jest zadośćuczynienie pieniężne⁵. Ma ono za zadanie zrekompensować doznany uszczerbek w dobrach osobistych⁶. Posiada charakter jednorazowy, oznaczający, iż wskutek doznania uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia wywołanego jednym zdarzeniem co do zasady poszkodowanemu przysługuje prawo do jednego świadczenia. Istnieje jednak zastrzeżenie, w związku z którym sąd, w razie ujawnienia nowej krzywdy, której nie można było przewidzieć w ramach podstawy poprzedniego sporu, może zasądzić dalsze zadośćuczynienie⁷.

Zadośćuczynienie pełni funkcję kompensacyjną. Ma za zadanie zrekompenso-
wanie doznanej szkody niematerialnej⁸, poniesionej przez osobę poszkodowaną. Określenie jego wysokości powinno być dokonane z uwzględnieniem okoliczności mających wpływ na rozmiar doznanej krzywdy, w tym między innymi: wieku poszkodowanego, czasu cierpienia, stopnia natężenia i ujemnych doznań psychicznych⁹. Jednocześnie wartość ta nie może być symboliczna, a utrzymana w rozsądnych granicach, odpowiadających „[...] aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życia społeczeństwa”¹⁰. W odniesieniu do art. 448 k.c. Sąd Najwyższy w wyroku z 11.04.2006 r. wskazał, że przy ocenie tego, jaka kwota jest odpowiednia tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, spowodowaną naruszeniem dóbr osobistych, należy brać pod uwagę rodzaj dobra, które zostało naruszone oraz charakter, stopień nasilenia i czas, przez jaki osoba, której dobro zostało naruszone, doznawała negatywnych przeżyć psychicznych spowodowanych tym naruszeniem. Dla tej oceny nie jest też bez znaczenia stopień winy osoby naruszającej dobra osobiste, cel, który zamierzała ona osiągnąć, podejmując działanie naruszające te dobra i korzyść majątkowa, jaką w związku z tym działaniem uzyskała lub spodziewała się uzyskać¹¹. Warto również wskazać, że roszczenie o zadośćuczynienie przechodzi na spadkobierców tylko wtedy, gdy zostało ono uznane na piśmie lub gdy powództwo zostało wytoczone za życia pokrzywdzonego, co wynika wprost z art. 445 § 3 k.c.

⁵ J. Gudkowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część Ogólna. Tom III*, red. Jacek Gudowski, Warszawa 2018, s. 1011.

⁶ A. Cisek, W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek i P. Machnikowski, wyd. 8, Warszawa 2017, s. 939.

⁷ Uchwała SN z 21.11.1967 r., III PZP 37/67, OSNC 1968/7/113.

⁸ Por. A. Szpunar, *Ustalenie wysokości odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego*, „Nowe Prawo” 1965, nr 4, s. 334, s. 88.

⁹ Wyrok SA w Poznaniu z 28.02.2012 r., I ACa 69/12, Lex nr 1133346.

¹⁰ Orzeczenie SN z 24.06.1965 r., I PR 203/65, Lex nr 13394.

¹¹ Wyrok SN z 11.04.2006 r., I CSK 159/05, Lex nr 371773.

Pojęcie krzywdy traktowane jest jako szkoda niematerialna, wyrządzona bezprawnie. Stanowi naruszenie dóbr i interesów osób chronionych przez prawo¹². Krzywda jest wyrażana przez cierpienie, poczucie osamotnienia czy też dyskomfort psychiczny¹³. Według G. Bienka obowiązek wynagradzania za krzywdę powstaje wówczas, gdy wyraźnie wskazuje na to przepis szczególny¹⁴. Zgodnie z art. 448 k.c. osoba poszkodowana może wywodzić swoje roszczenia za krzywdy będące następstwem naruszenia dóbr osobistych.

Dobra osobiste według A. Woltera to prawa niemajątkowe, które przysługują danemu podmiotowi, powstają z nim oraz wygasają. Są prawami bezwzględными, które nie mogą przechodzić na inne osoby. Ich przedmiot stanowią chronione dobra niematerialne obejmujące realizację roszczeń majątkowych, niemajątkowych, a także pośrednich¹⁵. Natomiast zdaniem Z. Radwańskiego są to wysoko cenione osobiste stany obejmujące fizyczną i psychiczną integralność człowieka, które są związane nieodłącznie z danym podmiotem¹⁶.

W doktrynie za dobro osobiste uznaje się obecnie „wartości o charakterze majątkowym, wiążące się z osobowością człowieka, uznane powszechnie w społeczeństwie”¹⁷. Wspomniane dobra nie są enumeratywnie wymienione w art. 23 k.c., tworzą więc katalog otwarty dóbr osobistych. Sąd Najwyższy w wyroku z 25.05.2011 r. podniósł, że wraz ze zmianami stosunków społecznych mogą powstać nowe dobra, bowiem prawu polskiemu nie jest znany ich wyczerpujący katalog¹⁸. Sąd Apelacyjny w Łodzi wskazał na dynamicznie zachodzące procesy w życiu społecznym oraz zmiany kulturowe, co w konsekwencji prowadzi do wniosku, że zbiór ten powinien uwzględniać także ochronę więzi rodzinnych, które stanowią podstawę funkcjonowania społeczeństwa¹⁹. Niniejsze opracowanie dotyczy możliwości dochodzenia roszczeń o zadośćuczynienie z tytułu ochrony dóbr osobistych występujących w przypadku naruszenia więzi rodzinnych we wzajemnej relacji rodzica i dziecka.

¹² M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, wyd. I, Toruń 2007, s. 15.

¹³ J. Gudowski, [w:] *Kodeks Cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna. Tom III*, wyd. 2, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, s. 1016.

¹⁴ G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2011, s. 15.

¹⁵ A. Wolter, I. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 184-185.

¹⁶ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2015, s. 157, 158; P. Sobolewski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. K. Osajda, t. I, Warszawa 2013, s. 389.

¹⁷ S. Dmowski, uwagi do art. 23, [w:] *Komentarz do Kodeksu Cywilnego. Księga Pierwsza. Część ogólna*, red. S. Dmowski, S. Rudnicki, Warszawa 2011, s. 108 i 110-111, P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny, część ogólna, Komentarz*, red. M. Pyziak-Szaficka, P. Księżak, Warszawa 2014, s. 269; P. Machnikowski, [w:], *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, s. 58-59; M. Pazdan, [w:] *System prawa prywatnego, Tom I. Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1233-1234; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 106.

¹⁸ Wyrok SN z 25.05.2011 r., II CSK 537/10, Lex nr 846563.

¹⁹ Wyrok SA z 9.05.2014 r., I ACa 1450/13, Lex nr 1469346.

Brak w kodeksie cywilnym i kodeksie rodzinnym i opiekuńczym ustawowej definicji osoby bliskiej zrodził potrzebę posiłkowania się pojęciami zaczerpniętymi z innych aktów prawnych. Pojęcie to zostało zdefiniowane w art. 5 pkt 13 ustawy o gospodarce nieruchomościami²⁰. Osoby bliskie zostały określone tam jako zstępni, wstępni, rodzeństwo, dzieci rodzeństwa, małżonek, osoby przysposabiające i przysposobione oraz osoby, które pozostają ze zbywcą faktycznie we wspólnym pożyciu. Zgodnie zaś z art. 115 § 11 k.k.²¹ osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Zdaniem A. Ciska oraz M. Drelo na gruncie prawa cywilnego za osobę bliską należy uznać wszelkie osoby związane węzłem pokrewieństwa i powinowactwa, jak również osoby pozostające w faktycznym pożyciu (np. konkubenci, pary seksualne)²².

Kodeks rodzinny i opiekuńczy, jak już wspomniano, nie zawiera ustawowych definicji fundamentalnych dla tego działu pojęć, w tym definicji dziecka. Definicję taką zawiera natomiast art. 2 ust. 1 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka²³. Zgodnie z tym przepisem, dzieckiem jest istota ludzka od momentu poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. Należy przyjąć, że wspomniana definicja ma również zastosowanie na gruncie prawa cywilnego.

Pod pojęciem więzi rodzinnych należy natomiast rozumieć rzeczywiste, trwałe, silnie powiązane relacje międzyludzkie, które wzbudzają pozytywne uczucia²⁴ względem siebie²⁵. Relacje te są niezbywalne, wygasają wraz ze śmiercią jednej z osób w nich uczestniczącej. Śmierć powoduje naruszenie dobra osobistego, np. kultu po zmarłej osobie, które w sensie funkcjonalnym może być rozpatrywane jako kontynuacja dobra w postaci więzi rodzinnych²⁶. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 28.10.2015 r. podzielił pogląd, że więź między rodzicem a dzieckiem, jako wartość niematerialna stanowiąca dobro osobiste, podlega ochronie na podstawie art. 24 k.c., a naruszenie tego dobra przez bezprawne pozbawienie życia osoby bliskiej stanowi podstawę do roszczenia na podstawie regulacji z art. 448

²⁰ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2204, ze zm.).

²¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, ze zm.).

²² A. Cisek, W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 8, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, s. 947.

²³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2017 r. poz. 922, ze zm.).

²⁴ M. Jarymowicz, [w:] *Encyklopedia Psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1988, s. 926-930.

²⁵ *Ibidem*, s. 951.

²⁶ B. Lackoroński, *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15*, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego, Materiały Naukowe, Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym na rzecz osób najbliższych*, Tom V, red. M. Zieliński, Warszawa 2017, s. 97.

k.c.²⁷. Sąd Najwyższy w wyroku z 7.04.2016 r.²⁸ wskazał, że więź rodzinna stanowi fundament funkcjonowania rodziny w rozumieniu art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej²⁹, art. 71 Konstytucji, zgodnie z którym państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny³⁰, a także z art. 23 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, który stwierdza, iż „małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do [...] wzajemnej pomocy [...] oraz do współdziałania dla dobra rodziny”³¹. W powyższym orzeczeniu sąd w sprawie z powództwa J.C.Ł. i małoletniej O.Ł. przeciwko Towarzystwu Ubezpieczeniowemu „E.” S.A. przyznał na rzecz powódki kwotę 45 000 zł, a na rzecz małoletniej kwotę 25 000 zł tytułem zadośćuczynienia, uzasadniając uwzględnienie roszczenia faktem, że śmierć ojca, który zginął w wypadku samochodowym, przyczyniła się u małoletniej do zaistnienia krzywdy w postaci utraty możliwości życia w pełnej rodzinie oraz utraty miłości rodzicielskiej, stanowiącej wartość wzbogacającą doświadczenie dziecka. Podobnie orzekł Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z 14.12.2007 r.³², który przyznał zadośćuczynienie od pozwanego Towarzystwa Ubezpieczeń „AP” S.A. w Warszawie na rzecz powódki I.K. w wysokości 43 200 zł oraz na rzecz małoletnich powódek M.K. i A.K. po 67 600 zł zadośćuczynienia, stwierdzając, że spowodowanie śmierci ojca przez osobę trzecią naruszyło dobra osobiste matki oraz dzieci w postaci prawa do życia w związku małżeńskim, posiadania ojca i życia w pełnej rodzinie.

Należy zauważyć, że nie każdą więź rodzinną należy automatycznie zaliczyć do katalogu dóbr osobistych. Zalicza się do niej tylko taką, przy której naruszeniu czy też zerwaniu powstaje ból, cierpienie i poczucie krzywdy³³. Nadto o tym, czy dane dobro zostanie zakwalifikowane jako więź rodzinna, nie jest wystarczające samo posiadanie rodziców, lecz faktyczne istnienie z nimi więzi, poprzedzonej wspólnymi doświadczeniami życiowymi, szczególnym rodzajem jej istnienia oraz wolą zachowania jej na następne lata³⁴.

²⁷ Wyrok SA z 28.10.2015 r., I ACa 1098/15, Lex nr 2436579; wyrok SN z 25.05.2011 r., II CSK 537/10, Lex nr 846563.

²⁸ Wyrok SN z 7.04.2016 r., III CSK 217/15, Lex nr 2056881.

²⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (Dz. U. z 2017 r. poz. 682, ze zm.).

³² Wyrok SA z 14.12.2007 r., I ACa 1137/07, Lex Polonica nr 2353493.

³³ Uchwała SN z 13.07.2011 r., III VZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10.

³⁴ J. Zych, *Zadośćuczynienie. Komu? Kiedy? Ile?*, Ząbki 2017, s. 136.

Na to, jakie czynniki wpływają na ustalenie odpowiedniej wysokości zadośćuczynienia na rzecz dziecka w sytuacji zerwania więzi z rodzicem, spowodowanej jego śmiercią, wskazał Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z 31.05.2017 r.³⁵. Za istotne uznał on rozmiar i intensywność krzywdy odzwierciedlający się przez poczucie osamotnienia, sieroctwa, brak troski i opieki, wsparcia ze strony rodzica oraz jego pomocy w przyszłym wychowaniu, poczucie niższej wartości wobec rówieśników, zachwianie poczucia bezpieczeństwa, cierpienie związane ze stratą jednej z najważniejszych osób w życiu. Natomiast Sąd Apelacyjny w Katowicach³⁶ za znaczące okoliczności uznał stopień wzajemnej bliskości z osobą zmarłą, nasilenie cierpień spowodowanych w szczególności długotrwałością i wymiarem żałoby, wystąpieniem zaburzeń będących skutkiem śmierci osoby bliskiej oraz stopniem cierpienia, z jakim osoba pokrzywdzona odnajdzie się w nowej rzeczywistości i ją zaakceptuje.

Z zagadnieniem instytucji zadośćuczynienia łączy się również zakres stosowania art. 448 w związku z art. 23-24 k.c. w sytuacji, gdy poszkodowany przeżył, a członkowie jego rodziny dochodzą ochrony własnej sfery psychicznej. Zanim jednak przejdę do analizy problematyki w tym zakresie, chcę zwrócić szczególną uwagę na stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w trzech jednobrzmiących uchwałach podjętych w siedmioosobowym składzie 27.03.2018 r.³⁷. Sąd ten, udzielając odpowiedzi na pytanie prawne, wskazał, że „sąd może przyznać zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu”. Punktem wyjścia do udzielenia odpowiedzi była sprawa dziewczynki, która na skutek błędu medycznego przy jej porodzie doznała poważnego kalectwa. Sąd orzekający w sprawie, w związku z powyższymi uchwałami, przyznał rodzicom zadośćuczynienie z tytułu naruszenia ich dobra osobistego w postaci zaburzenia więzi rodzinnej. Małolatka urodzona w 2008 r. cierpiała na małogłowie, posiadała bardzo znaczny stopień upośledzenia, nie mówiła, nie siedziała, nie kontrolowała czynności życiowych, nie była zdolna do samodzielnej egzystencji. Sąd stwierdził, iż rodzice zostali pozbawieni prawa do niezakłóconego życia w pełnej rodzinie. Mimo że więzy rodzinne faktycznie nie zostały zerwane, to nie mają realnej możliwości budowania, pielęgnowania i kształtowania prawidłowych relacji rodzinnych. Ponadto cierpienie z wiekiem dziecka wzrasta, a niepełnosprawność jest coraz bardziej widoczna i powoduje jeszcze większe trudności wychowawcze. Rodzice w związku z powyższym nie mogą w pełni cieszyć się rodzicielstwem, ponieważ ich więzi

³⁵ Wyrok SA z 31.05.2017 r., I ACa 1550/16, Lex nr 2369677.

³⁶ Wyrok SA z 18.10.2017 r., I ACa 858/16, Lex nr 2415295.

³⁷ Uchwały: III CZP 36/17, OSCN 2018, nr 11, poz. 103; III CZP 60/18, OSCN 2018, nr 9, poz. 83; III CZP 69/17, OSNC 2018, nr 4, poz. 104.

z dzieckiem zostały zaburzone³⁸. Z kolei w wyroku z 2.10.2014 r. Sąd Okręgowy w Łodzi³⁹ przyznał matce poszkodowanego dziecka zadośćuczynienie w wysokości 100 000 zł. Syn powódki na skutek zaniedbań okołoporodowych doznał czterokończynowego porażenia mózgowego. Stwierdzono u niego trwałe neurologiczne uszczerbek na zdrowiu w rozmiarze 100%. Zdaniem sądu błąd w sztuce medycznej, którego dopuścili się lekarze, spowodował, że dobro powódki, jakim jest prawo do nawiązania normalnych relacji z dzieckiem, zostało naruszone. Stwierdzono, że jej krzywda ma wymiar podwójny, ponieważ obejmuje nie tylko współuczestnictwo w cierpieniu syna, stałą obawę o jego zdrowie, lecz także utracone możliwości realizowania się w pełni w roli matki, w tym nawiązania typowych relacji ze swoim dzieckiem wynikających z tak bliskiego pokrewieństwa.

Powyższe uchwały będą miały zastosowanie również w odniesieniu do roszczeń małoletnich za ciężki, trwały uszczerbek na zdrowiu rodzica. W wyroku z 17.09.2013 r.⁴⁰ Sąd Apelacyjny we Wrocławiu przyznał małoletnim zadośćuczynienie w wysokości połowy żądanej przez nich kwoty, tj. po 150 000 złotych. Dzieci z uwagi na pozostawanie ich matki w śpiączce, na skutek zawinionego błędu medycznego i niemożności bezpośredniego z nią kontaktu, przestały ją odwiedzać. Psycholog stwierdził występowanie u nich deficytów emocjonalnych. Sąd w uzasadnieniu uznał, iż rozmiar cierpienia może być w tego typu sprawach cięższy, niż w przypadku śmierci najbliższego członka rodziny. Z czasem bowiem intensywność bólu po żałobie ulega zmniejszeniu, natomiast w sytuacji ciągłego obcowania z osobą niezdolną do samodzielnego życia, zwłaszcza z rosnącą z wiekiem świadomością dzieci co do charakteru i skutku zdarzenia, cierpienie może się pogłębiać.

Argument dotyczący zwiększenia się intensywności cierpienia był powołany przez Sąd Najwyższy w wyroku z 10.02.2017 r.⁴¹, na mocy którego przyznano małoletnim powodom po 80 000 zł zadośćuczynienia. Ojciec małoletnich na skutek obrażeń w wypadku komunikacyjnym był w stanie wegetatywnym wymagającym całodziennej opieki. Istotny dla zmierzenia rozmiaru krzywdy był wiek małoletnich oraz problem z dostosowaniem się do nowej sytuacji. Zdaniem Sądu Najwyższego prawo do zachowania więzi rodzinnej jest nierozzerwalnie związane z osobą fizyczną, która ma potrzebę utrzymywania więzi z najbliższymi. Sąd uznał, że natężenie uczuć, które łączą osoby bliskie, może decydować o rozmiarze krzywdy. Podkreślił, że w ramach niezakłóconego życia rodzinnego mieszczą się takie

³⁸ Postanowienie SN z 21.04.2017 r., I CSK 472/16, Lex nr 2305912.

³⁹ Wyrok SO z 2.10.2014 r., II C 738/14, Lex nr 1845824.

⁴⁰ Wyrok SA z 17.09.2013 r., I ACa 840/13, Lex nr 1477160.

⁴¹ Wyrok SN z 10.02.2017 r., V CSK 291/16, Lex nr 2329480.

prawa, jak nawiązywanie i podtrzymywanie relacji typowych dla więzi rodzinnych. Nieodwracalny, wegetatywny stan poszkodowanego, stanowi naruszenie dobra osobistego.

Analizując powyższe orzeczenia, trudno nie zgodzić się z tym, że zaburzenie więzi rodzinnej, w zależności od stanu faktycznego, powoduje często niewspółmiernie większe cierpienie, aniżeli całkowite jej zerwanie spowodowane śmiercią osoby poszkodowanej. Więzy między dzieckiem a rodzicem budowana jest zazwyczaj od chwili narodzin dziecka i stanowi jedną z najsilniejszych więzi, jaka może połączyć ze sobą dwie osoby. Świadomość życia z rodzicem czy dzieckiem, które nie jest zdolne do samodzielnej egzystencji, powoduje ciągły, nieustający ból. Dziecko lub rodzic początkowo najczęściej nie umieją odnaleźć się w danej sytuacji i dopiero wraz z upływem czasu zdają sobie sprawę z rzeczywistości, w której się znajdują. Dziecko nierzadko w przyszłości, mimo że samo nie doznało miłości rodzicielskiej, zamienia się rolą z rodzicem, i to ono zajmuje się nim, otaczając go opieką i miłością *quasi*-rodzicielską. Zdaniem T. Młynarskiego zamiana lub też utrata normalnych relacji z osobą najbliższą prowadzi do niemal całkowitego zaburzenia dotychczasowego życia rodzinnego i może skutkować wystąpieniem nieprawidłowości adaptacyjnych czy psychicznych oraz problemów w relacjach z pozostałymi członkami rodziny⁴². Sąd, analizując okoliczności faktyczne w konkretnej sprawie o zadośćuczynienie, dokonuje oceny całego zebranego w sprawie materiału dowodowego i zasądza roszczenie bądź je oddala. Świadczy to o fakultatywnym charakterze zadośćuczynienia. Owa fakultatywność, jak słusznie twierdzi J. Panowicz-Lipska, nie może być utożsamiana z dowolnością⁴³. To znaczy, że pomimo uznaniowości danej przez ustawodawcę w art. 362 k.c. sąd może, a wręcz powinien odmówić uwzględnienia roszczenia w sytuacji, gdy osoba poszkodowana w znacznym stopniu przyczyniła się do szkody, krzywda była znikoma lub też przyznanie zadośćuczynienia byłoby niesprawiedliwe lub niesłuszne. W przywołanym artykule zawarta jest ogólna norma prawna, która odnosi się również do instytucji zadośćuczynienia⁴⁴. To znaczy, że jeżeli poszkodowany przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia ulega odpowiedniemu zmniejszeniu stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron. „Przyznaniem się poszkodowanego do powstania szkody jest każde jego zachowanie

⁴² T. Młynarski, *Zadośćuczynienie za krzywdę dla rodziny i osób w stałych związkach*, „Rzeczypospolita” z 24 lutego 2015 r., s. C7.

⁴³ J. Panowicz-Lipska, [w:] *Obowiązkowe ubezpieczenia komunikacyjne w PRL*, red. A. Wąsowicz, Poznań 1979, s. 50.

⁴⁴ T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga Trzecia, Zobowiązania, Tom 1*, red. G. Bieniek, H. Ciepla, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, C. Żuławska, Warszawa 2011, s. 84; uchwała SN z 20.09.1975 r., III CZP 8/75, OSNC 1976, nr 7-8, poz. 151.

pozostające w normalnym związku przyczynowym ze szkodą, za którą ponosi odpowiedzialność inna osoba. Takie czynniki jak podstawa odpowiedzialności sprawcy szkody, stopień winy obu stron, wina lub nieprawidłowość zachowania poszkodowanego, stanowią przesłanki oceny, czy i w jakim stopniu uzasadnione jest zmniejszenie obowiązku naprawienia szkody⁴⁵. „[...] na przyczynienie się poszkodowanego do powstania szkody nie może się powołać osoba, jeżeli do jej obowiązków należy roztoczenie opieki nad poszkodowanym, który ze względu na swój stan psychiczny nie jest w stanie kierować swym postępowaniem, oraz zabezpieczenie go przed możliwością wyrządzenia sobie szkody⁴⁶. Z taką sytuacją mamy do czynienia wówczas, gdy sprawca odpowiada na zasadzie winy⁴⁷. Przy odpowiedzialności sprawcy na zasadzie ryzyka lub słuszności wystarczy obiektywna nieprawidłowość zachowania się poszkodowanego. Zachowanie się małoletniego poszkodowanego, któremu nie można przypisać winy z powodu wieku, może uzasadniać zmniejszenie należnego odszkodowania od osoby odpowiedzialnej za szkodę⁴⁸. W postępowaniu o zadośćuczynienie za krzywdę nie należy stosować art. 362 k.c. w sposób mechaniczny (matematyczny)⁴⁹.

Reasumując, należy stwierdzić, iż art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c. pozwala na kompensatę krzywdy poniesionej przez dzieci czy rodziców za szkodę niemajątkową. Krzywda, którą ponosi dziecko po utracie osoby najbliższej, swojego rodzica, tj. osoby, z którą związane jest emocjonalnie, oddziałuje na całe jego życie. Brak wychowania w pełnej rodzinie, a nawet niemożność poznania pełnej miłości rodzicielskiej, wywołuje straty emocjonalne, poczucie pustki, zachwianie bezpieczeństwa, ma również wpływ na całe dalsze życie społeczne dziecka. Niekiedy sytuacja, gdy rodzic żyje, lecz doznał trwałego, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, prowadzić może w większym stopniu do zaburzenia funkcjonowania rodziny niż w sytuacji jego śmierci. Możliwość pożegnania się, następnie czas żałoby umożliwiają pogodzenie się z zaistniałym zdarzeniem. Natomiast poczucie posiadania, ale zarazem braku rodzica powoduje stan zawieszenia i trwania w ciągłym cierpieniu i poczuciu krzywdy. Obserwowanie rodzica niezdolnego do egzystencji skazuje dziecko na życie w ciągłej traumie oraz obciąża je psychicznie i fizycznie. Obraz życia rodzinnego wraz z integralną strukturą jej członków zostaje całkowicie zaburzony. Zdaniem

⁴⁵ Wyrok SN z 29.10.2008 r., IV CSK 228/08, Lex nr 475287; wyrok SA w Białymstoku z 29.01.2013 r., I ACa 781/12, Lex nr 1289368; wyrok SA w Szczecinie z 27.03.2013 r., I ACa 845/12, Lex nr 1353817.

⁴⁶ T. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 85.

⁴⁷ Wyroki SN z: 16.12.1960 r., II CR 379/67, OSNC 1968, nr 10, poz. 167; 16.03.1983 r., I CR 33/83, OSNC 1983, nr 12, poz. 196.

⁴⁸ T. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 86; uchwała SN z 20.09.1975 r., III CZP 8/75, OSNC 1976, nr 7-8, poz. 151.

⁴⁹ Orzeczenie SN z 3.02.1962 r., IV CR 432/61, OSNC 1963, nr 1, poz. 25; wyrok SN z 28.07.1970 r., I CR 304/70, Lex nr 6766.

M. Rysia zmiana lub przesunięcie tej struktury skutkuje zaburzeniem systemu, który postrzegany jest jako cykl kołowy, niezawierający ani widocznego początku, ani też końca. W procesie tym członkowie rodziny oddziałują na siebie za pomocą sprzężeń zwrotnych, co oznacza, iż zachowania osób wzmacniają się i oddziałują na siebie wzajemnie⁵⁰. Brak kontaktu z rodzicami, tudzież strata rodziców, bez wątpienia stanowi o zerwaniu więzi lub jej zaburzeniu i traktowane jest jako naruszenie dobra osobistego małoletniego. W sytuacji, gdy to rodzic traci dziecko, jest podobnie. Zostaje naruszone jego dobro osobiste w postaci zerwania więzi rodzinnej i występuje krzywda związana z odczuwaniem utraty nadziei na przyszłość. Przywołane rozważania i przykłady wyroków sądowych zawarte w opracowaniu stanowią o zasadności i prawidłowości stosowania art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c. w zakresie roszczeń pokrzywdzonych dzieci i rodziców, zarówno przy żądaniu zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej, jak i za trwałe uszczerbek na zdrowiu. Z pewnością w obowiązującym systemie prawnym, tj. po 3.08.2008 r., norma wynikająca z art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c. będzie miała częstsze zastosowanie w dochodzeniu roszczeń o zadośćuczynienie w przypadku trwałego i ciężkiego uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej, ponieważ ustawodawca *expressis verbis* skodyfikował w art. 446 § 4 k.c. normę prawną stanowiącą o odpowiedzialności sprawcy za śmierć osoby najbliższej.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Bieniek G., *Odpowiedzialność cywilna w za wypadki drogowe*, Warszawa 2011.
- Cisek A., Dubis W., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, wydanie 8, red. Gniewek E. i Machnikowski P., Warszawa 2017.
- Dmowski S., [w:] *Komentarz do Kodeksu Cywilnego, Księga Pierwsza. Część ogólna*, red. Dmowski S., Rudnicki S., Warszawa 2011.
- Gudowski J., [w:] *Kodeks Cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna. Tom III*, red. Gudowski J., Warszawa 2018.
- Jarymowicz M., *Uczucia*, [w:] *Encyklopedia Psychologii*, red. Szewczuk W., Warszawa 1998.
- Lackoroński B., *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15*, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego, Materiały Naukowe, Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym na rzecz osób najbliższych*, Tom V, red. Zieliński M., Warszawa 2017.
- Księżak P. [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, red. Pyziak-Szaficka M., Księżak P., Warszawa 2014.

⁵⁰ M. Ryś, *Systemy rodzinne, Centrum metodyczne pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, Warszawa 2001, s. 8-9 i 11-16.

- Machnikowski P., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Gniewek E., Machnikowski P., Warszawa 2016.
- Młynarski T., *Zadośćuczynienie za krzywdę dla rodziny i osób w stałych związkach*, „Rzeczypospolita” z 24 lutego 2015.
- Panowicz-Lipska J., *Obowiązkowe ubezpieczenia komunikacyjne w PRL*, red. Wąsowicz A., Poznań 1979.
- Pazdan M., [w:] *System prawa prywatnego, Tom I. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Safjan M., Warszawa 2012.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, 2015.
- Ryś M., *Systemy rodzinne*, Centrum metodyczne pomocy psychologiczno-pedagogicznej, Warszawa 2001.
- Sobolewski P., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. Osajda K., Tom I, 2013.
- Szpunar A., *Ustalenie wysokości odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego*, „Nowe Prawo” 1965.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Wałachowska M., *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, wyd. I, Toruń 2007.
- Wiśniewski T., [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga Trzecia, Zobowiązania, Tom 1*, red. Bieniek G., Ciepła H., Kołakowski K., Sychowicz M., Wiśniewski T., Żuławska C., Warszawa 2011.
- Wolter A., Ignatowicz I., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001.
- Zych J., *Zadośćuczynienie. Komu? Kiedy? Ile?*, Ząbki 2017.

Wykaz źródeł prawa polskiego:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze zm.).
- Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 1025, ze zm.).
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (Dz. U. z 2017 r. poz. 682, ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny (Dz. U. z 1996 r. poz. 114, ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, ze zm.).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2204, ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2017 r. poz. 922, ze zm.).

Wykaz orzecnictwa sądowego:

- Uchwała Sądu Najwyższego z 21.11.1967 r., III PZP 37/67, OSNC 1968 nr 7, poz. 113.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 20.09.1975 r., III CZP 8/75, OSNC 1976, nr 7-8, poz. 151.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 24.02.2009 r., III CZP 2/09, OSCN 2009, nr 12, poz. 169.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, Lex nr 604152.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 13.07.2011 r., III VZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 22.10.2010 r., III CZP 6/10, OSNC 2010 nr 9, poz. 120.
- Uchwała z Sądu Najwyższego 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSCN 2018, nr11, poz. 103.
- Uchwała z Sądu Najwyższego 27.03.2018 r., III CZP 60/18, OSCN 2018, nr 9, poz. 83.
- Uchwała z Sądu Najwyższego 27.03.2018 r., III CZP 69/17, OSNC 2018, nr 4, poz. 104.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 16.12.1960 r., II CR 379/67, OSNC 1968, nr 10, poz. 167.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z 3.02.1962 r., IV CR 432/61, OSNC 1963, nr 1, poz. 25.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z 24.06.1965 r., I PR 203/65, Lex nr 13394.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 28.07.1970 r., I CR 304/70, Lex nr 6766.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 16.03.1983 r., I CR 33/83, OSNC 1983/12/196.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 11.04.2006 r., I CSK 159/05, Lex nr 371773.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego z 14.12.2007 r., I ACa 1137/07, Lex Polonica nr 2353493.

Wyrok Sądu Najwyższego z 29.10.2008 r., IV CSK 228/08, Lex nr 475287.
Wyrok Sądu Najwyższego z 25.05.2011 r., II CSK 537/10, Lex nr 846563.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 28.02.2012 r., I ACa 69/12, Lex nr 1133346.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 29.01.2013 r., I ACa 781/12, Lex nr 1289368.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 27.03.2013 r., I ACa 845/12, Lex nr 1353817.
Wyrok Sądu Apelacyjnego z 17.09.2013 r., I ACa 840/13, niepubl.
Wyrok Sądu Apelacyjnego z 9.05.2014 r., I ACa 1450/13, Lex nr 1469346.
Wyrok Sądu Okręgowego z 2.10.2014 r., II C 738/14, Lex nr 1845824.
Wyrok Sądu Apelacyjnego z 28.10.2015 r., I ACa 1098/15, Lex nr 2436579.
Wyrok Sądu Najwyższego z 7.04.2016 r., III CSK 217/15, Lex nr 2056881.
Wyrok Sądu Najwyższego z 10.02.2017 r., V CSK 291/16, Lex nr 2329480.
Postanowienie SN z 21.04.2017 r., I CSK 472/16, Lex nr 2305912.
Wyrok Sądu Apelacyjnego z 31.05.2017 r., I ACa 1550/16, Lex nr 2369677.
Wyrok Sądu Apelacyjnego z 18.10.2017 r., I ACa 858/16, Lex nr 2415295.

Compensation of an aggrieved party from disturbing or breaking the family tie due to parent-child relationships, based on act 448 Civil Code in relation with act 24 § 1 Civil Code

SUMMARY

The article covers justification of claims for compensation under Art. 448 of the Civil Code in connection with Art. 24 § 1 of the Civil Code in the context of children's claims for the death of their parents or permanent and heavy detriment to health. The paper is an attempt at presenting the concepts of compensation and harm as a result of breach of children's personal rights that stem from broadly understood family ties. Additionally, it identifies grounds for effective pursuance of claims.

Key words: compensation, personal goods, family ties.